

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто сутність поняття “професійна компетентність”, проаналізовано й узагальнено існуючі класифікації професійних компетентностей учителя іноземної мови.

Ключові слова: професійна компетентність, професійно важливі якості вчителя іноземної мови.

Зміни в соціокультурній сфері життя нашого суспільства зумовили необхідність модернізації системи освіти. У сучасних умовах, коли освіта набуває високого статусу, зростає роль учителя, що зумовлює підвищення вимог до якості підготовки майбутніх учителів, адже рівень їхньої компетентності впливає на успішність навчання та розвитку, становлення особистості учня, набуття ним значущих якостей.

Варіативність та особистісна орієнтація сучасної освіти потребують змін у теорії й методиці навчання іноземної мови, змін у технологіях навчання на всіх ступенях.

У зв'язку із цим коло вимог до особи вчителя іноземної мови, визначене не тільки кваліфікаційною характеристикою, а й змінами в суспільстві, зростає, і на практиці відповідати цим вимогам стає все важче.

На думку сучасних педагогів, вчителю іноземної мови набуття відповідних компетентностей дає можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, удосконалюватися відповідно до змін, які постійно відбуваються в системі освіти.

Професійна та педагогічна компетентності стали предметом активного дослідження науковців лише з 90-х рр. ХХ ст., що пов'язано, насамперед, з визнанням у провідних країнах світу (США, країни Західної Європи) значної ефективності компетентнісного підходу в загальній і професійній освіті.

Педагогічна компетентність учителів розглядалась у працях Ш. Амонашвілі, І. Ареф'єва, В. Бондаря, С. Висоцького, А. Кімова, Н. Кузьміної, В. Лозової, А. Маркова, А. Орлова, В. Пилипівського, Д. Савельєва та інших науковців. Загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн здійснили І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко.

А. Маркова розглядає професійну компетентність як співвіднесення об'єктивно необхідних знань, умінь і навичок, якими володіє вчитель, та їх впливу на процес і результат педагогічної діяльності [6, с. 24]. Д. Савельєв під професійною компетентністю розуміє здатність учителя успішно вирішувати завдання, які стосуються його компетенції. А. Акімов трактує професійну компетентність вчителя як комплекс знань, умінь, навичок, засвоєних суб'єктом під час навчання.

На думку В. Сластьоніна, поняття “професійна компетентність педагога” виражає сукупність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності. Структура професійної компетентності розглядається в праці дослідника через педагогічні вміння, які автор об’єднав в чотири групи: вміння “переводити” зміст об’єктивного педагогічного процесу в конкретні педагогічні завдання; побудувати та привести в дію логічно завершену педагогічну систему; виокремлювати й налагоджувати взаємозв’язки між компонентами та факторами педагогічного процесу, приводити їх у дію; враховувати й оцінювати результати педагогічної діяльності [9].

Більшість учених, як вітчизняних, так і зарубіжних, сходиться на думці, що професійна компетентність педагога визначається професійними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями в соціумі, мотивами його діяльності, культурою, що виявляється в мові, стилем спілкування, загальною культурою, здібністю до розвитку свого творчого потенціалу, а також володінням методикою викладання предмета, здатністю розуміти і взаємодіяти з учнями, професійно значущими особистими якостями.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів сутності педагогічної компетентності вчителя іноземної мови, визначення основних змістовних характеристик досліджуваного поняття.

Аналіз літератури із зазначеної теми виявив, що, незважаючи на різну термінологію, автори виділяють у структурі компетентності три компоненти [4, с. 47]:

1. Психолого-педагогічна грамотність – знання, які прийнято називати загальнопрофесійними.

2. Психолого-педагогічні вміння – здатність учителя використовувати свої знання в педагогічній діяльності, в організації взаємодії з учнями.

3. Професійно важливі якості особистості вчителя.

Отже, узагальнена модель компетентності вчителя виглядає так:

– професійність: любов до дітей, педагогічний такт, добре знання предмета діяльності, гнучкість науково-педагогічного мислення, справедливність, розумна вимогливість, систематична самоосвіта;

– компетентність: інтелектуальна, комунікативна, методична, психологічна, дидактична;

– особисті якості: інтелігентність, духовна культура, ерудиція, оптимізм, почуття гумору, самокритичність, порядність, громадська відповідальність;

– творчі якості: креативність мислення, вміння діяти інтуїтивно;

– здатність знаходити декілька рішень однієї проблеми, артистизм.

Названі вміння та навички мають бути характерними для педагогічної компетентності будь-якого викладача. Втім, особливості педагогічної культури викладача саме іноземної мови визначаються специфікою професійної діяльності та власне фахового предмета.

Характеризуючи специфіку предмета “іноземна мова”, слід зазначити, що процес навчання здійснюється в контексті культурологічного, лінг-

вістичного, лінгвокраєзнавчого, комунікативного та ситуативно-тематичного підходів. Це висуває ряд важливих вимог до педагога у сфері іноземної мови, а саме: бути джерелом достовірних і коректних знань із предмета, носієм іншомовної культури, організатором продуктивної ситуативно-тематичної комунікації, що приводить до розвитку та виховання особистості учнів.

Найбільш важливою для професійної компетенції викладача іноземної мови вчені вважають комунікативну компетенцію, під якою розуміють уміння вчителя та його готовність здійснювати спілкування (усне та письмове мовлення), його країнознавча підготовка, культура мовленнєвої поведінки (уміння вислухати учня, уміле керування полілогом, дискусією, доречна реакція на помилки учнів) [3, с. 98]. У змісті комунікативної компетенції американські лінгвісти виділяють граматичну, соціолінгвістичну, стратегічну та мовну компетенції.

На думку українських учених-лінгвістів, основними складовими галузі освіти “Іноземна мова” є три види компетенцій, розгалужених від родового поняття “комунікативна компетенція (іншомовна)”, а саме:

- 1) методична компетенція;
- 2) мовна (лінгвістична) компетенція;
- 3) соціокультурна компетенція [8, с. 37].

Однак ці види компетенцій, у свою чергу, також включають ряд компетенцій.

Мовна (лінгвістична) компетенція передбачає знання системи мови та правил її функціонування при іншомовній комунікації. Мовна компетенція також є інтегративною і включає ряд компетенцій: лексичну, граматичну, фонологічну й орфографічну, які дають змогу навчати дітей спілкування хоча б у межах тем і ситуацій, запропонованих стандартом і програмою з іноземних мов.

Методична компетенція передбачає вміння вчителя планувати свою педагогічну діяльність (у межах року, семестру); володіння широким спектром методичних прийомів, уміння адекватно використовувати їх відповідно до віку учнів і мети навчання, уміння орієнтуватись у сучасній методичній літературі, здійснювати вибір відповідних посібників та інших засобів навчання.

Соціокультурна компетенція охоплює такі види компетенцій, як: країно- і лінгвокраїнознавча. Країнознавча компетенція – це знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавча включає знання про основні особливості соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається, на сучасному етапі і вміння підпорядковувати свою мовленнєву поведінку цими особливостями.

Важливою складовою педагогічної компетентності вчителя іноземної мови є ціннісно-мотиваційний компонент, основою якого є загальнолюдські та педагогічні цінності.

Загальнолюдські цінності – це світоглядні ідеали, моральні норми, які відображають духовний досвід усього людства. Вони становлять основу моральності особистості, являють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей: доброту, увагу, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повагу, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повагу і любов до своїх батьків.

На думку відомого дослідника І. Ісаєва, педагогічні цінності – сукупність ідей, принципів, правил, норм, що регламентують педагогічну діяльність і педагогічне спілкування. Вони дають викладачеві змогу задовольнити власні матеріальні, духовні та суспільні потреби, слугують орієнтиром його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичної мети освітньої діяльності [1, с. 5–33].

Усі особистісні якості вчителя мають професійну значущість. Професійно значущі якості вчителя як характеристики інтелектуальної й емоційно-вольової сторін особистості істотно впливають на результат професійно-педагогічної діяльності та визначають індивідуальний стиль педагога. У психолого-педагогічній літературі виділяють такі якості особистості педагога [5, с. 55]:

1. Соціальна активність, готовність і здатність діяльно сприяти вирішенню суспільних проблем у сфері професійно-педагогічної діяльності.

2. Цілеспрямованість: уміння направляти і використовувати всі якості своєї особистості на досягнення поставлених педагогічних завдань.

3. Урівноваженість: здатність контролювати свої вчинки в будь-яких педагогічних ситуаціях.

4. Бажання працювати зі школярами: отримання задоволення від спілкування з дітьми під час навчального виховного процесу.

5. Здатність орієнтуватись в екстремальних ситуаціях: уміння оперативно приймати оптимальні педагогічні рішення і діяти відповідно до них.

6. Чарівність: поєднання духовності, привабливості та смаку.

7. Чесність: щирість у спілкуванні, сумлінність у діяльності.

8. Справедливість: усвідомлення вчителем власної належності до однієї епохи з учнями.

9. Гуманність: прагнення й уміння надавати кваліфіковану педагогічну допомогу учням у їхньому особистісному розвитку.

10. Ерудиція: широкий кругозір у поєднанні з глибинними знаннями в галузі предмета викладання.

11. Педагогічний такт: дотримання загальнолюдських норм спілкування і взаємодії з дітьми з урахуванням їхніх вікових та індивідуально-психологічних особливостей.

12. Толерантність: терплячість у роботі з дітьми.

13. Педагогічний оптимізм: віра в учня та його здібності.

Також виділяють якості особистості педагога, що знижують ефективність педагогічної діяльності. До негативних якостей належать: неуврівноваженість, мстивість, зарозумілість, неорганізованість, упередженість. Ці якості об'єднані в групу негативних якостей [10, с. 55].

Крім того, виділяють професійно-педагогічні якості особистості вчителя.

Так, А. Маркова до професійних якостей відносить: педагогічну ерудицію, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, яке включає практичне і діагностичне мислення, педагогічну імпровізацію, педагогічну спостережливість, педагогічний оптимізм, педагогічну спритність, педагогічне передбачення [6, с. 58].

Згідно з українською цільовою комплексною програмою “Вчитель” методичний компонент кваліфікаційної характеристики сучасного вчителя іноземної мови включає такі вимоги до його теоретичного та практичного рівня.

Теоретичний рівень. Учитель іноземної мови повинен знати та розуміти основні етапи розвитку методики викладання іноземних мов та основи теорії формування комунікативної компетенції учнів:

- мовленнєвої;
- мовної (лінгвістичної);
- соціокультурної;
- соціолінгвістичної;
- навчальної;
- стратегічної;
- дискурсивної.

Практичний рівень. Учитель іноземної мови повинен уміти реалізувати такі функції:

- комунікативно-навчальну;
- виховну;
- розвивальну;
- освітню.

Учитель має бути також здатним здійснювати такі функції:

- гностичну;
- конструктивно-планувальну;
- організаторську (в органічному зв'язку із гностичною та конструктивно-планувальною функціями).

Зрозуміло, що для успішного виконання вищезазначених функцій треба не тільки володіти курсом методики навчання іноземних мов, а й стежити за змінами, які відбуваються в національній системі освіти, за конкретними завданнями, які постають перед сучасною школою.

Висновки. Таким чином, перелічені компоненти і види компетенцій інтегруються в одне найбільш синтезоване утворення – педагогічну компетенцію, що є інтеграційною властивістю особистості фахівця, виявляється в соціолінгвістичній, дидактичній, комунікативній, ціннісній орієнтації вчителя, його здатності до рефлексії у професійно-педагогічній діяльності. Із цих позицій педагогічну компетенцію слід розглядати як загальний критерій педагогічної компетентності вчителя іноземної мови.

До подальших напрямів дослідження слід віднести узагальнення підходів до визначення професійної компетентності вчителя іноземної мови та вдосконалення існуючих класифікацій.

Список використаної літератури

1. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: Воспитательный аспект / И.Ф. Исаев. – М. : Академия, 2004. – 208 с.
2. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку / И.А. Зимняя. – М. : Рус. язык, 1989. – 221 с.
3. Комков И.М. Методика преподавания иностранных языков / И.М. Комков. – Минск : Выш. школа, 1979. – 352 с.
4. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / В.І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. – 2002. – 167 с.
5. Маслыко Е.А. Настольная книга преподавателя иностранного языка : справочное пособие / Е.А. Маслыко, А.Ф. Будько, С.И. Петрова. – Минск : Высшая школа, 2001. – 552 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
7. Медведева О.И. Творчество учителя на уроке английского языка: Книга для учителя. Из опыта работы / О.И. Медведева. – М., 1992. – 430 с.
8. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
9. Слостенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Слостенин, Л.С. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 224 с.
10. Фридман Л.М. Психологическая наука – учителю / Л.М. Фридман, К.Н. Волков. – М. : Просвещение, 1985. – 224 с.

Сергеева И.И. Психолого-педагогические особенности профессиональной компетентности учителя иностранного языка

В статье рассматривается суть понятия “профессиональная компетентность”, проанализированы и обобщены существующие классификации профессиональных компетентностей учителя иностранного языка.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессионально важные качества учителя иностранного языка.

Sergeyeva I. Psychological and pedagogical features of professional competence of foreign language teachers

The article discusses the essence of the concept of “professional competences”, analyzes and generalizes some current classifications of a foreign language teacher’s professional competences.

Key words: professional competences, professionally important qualities of a foreign language teacher.